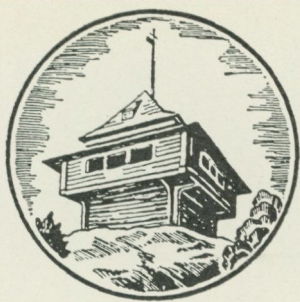

**NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK 1950**

FATABUREN

NORDISKA MUSEETS

OCH SKANSENS ÅRSBOK

1950

Redaktion:

ANDREAS LINDBLOM · GÖSTA BERG · ERIK ANDRÉN

Redaktör: Erik Andrén

Omslagsbilden visar en ölkanna av fajans, ungefär 24 cm hög och tillverkad vid Rörstrand i början av 1800-talet. En dylik pjäs kunde — liksom dess engelska förebilder, de s. k. Toby jugs — mycket väl vara en sjömansgåva, "a sailor's gift" av det slag som närmare behandlas på sid. 25. (Nordiska museet inv.-nr 115,750.)

Tryckt hos Tryckeri Aktiebolaget Thule, Stockholm 1950

Djuptrycksplanscher från Nordisk Rotogravyr

FOLKUNIVERSITETSKURSEN VID NORDISKA MUSEET 1949

TRADITIONEN OCH DET MODERNA SAMHÄLLET

av Mats Rehnberg

Ar 1947 hölls den första folkuniversitetskursen vid Nordiska museet efter kriget med dess lamsläende verkan på verksamhet av detta slag (se Fataburen 1948, sid. 209 ff.). Det framfördes som ett stort önskemål från deltagarna vid detta tillfälle, att liknande kurser skulle återkomma med tätare mellanrum än tidigare. Då det av olika skäl inte ansågs önskvärt att varje år upprepa kursen i huvudstaden utan att det kunde vara lämpligt att även hålla mera lokalt betonade kurser på olika håll i landet, har Nordiska museets undervisningsavdelning samverkat med flera hembygdsförbund, som arrangerat lokala kurser i egen regi. Därigenom har det uppstått en fruktbar växling mellan större folkuniversitetskurs i Stockholm, avsedda för deltagare från hela landet, och smärre provinsiella kurser för deltagare från det egna länet. Så hölls 1946 vid Smålands museum i Växjö en kurs för Kronobergs län, 1947 en större folkuniversitetskurs i Stockholm, 1948 en provinskurs vid Dala Fornsal för Kopparbergs län och slutligen 1949 åter en större folkuniversitetskurs i Stockholm.

Liksom fallet var 1947 anordnades även 1949 års folkuniversitetskurs vid Nordiska museet i intimt samarbete med Riksantikvarieämbetet, vars talrika ombud liksom Nordiska museets meddelare äro kulturminnesvårdens oersättliga medhjälpare i alla delar av landet.

Genom att ett antal hembygdsförbund och motsvarande organisationer lämnade resestipendier till representanter från respektive län, kan man säga att samarbete även ägde rum med Blekinge läns hembygdsförbund, Kronobergs läns hembygdsförbund, Kalmar läns fornminnes- och hembygdsförbund, Jönköpings läns fornminnes- och hembygdsförbund, Gotlands fornvänner, Gotlands hembygdsförbund, Föreningen Örebro läns museum, Södermanlands läns hembygdsförbund, Upplands fornminnesförening, Föreningen Heimbygda, Östersund, Medelpads hembygds- och fornminnesförening och Västerbottens läns hembygdsförbund.

Till ekonomiseringen bidrog i främsta rummet Folkuniversitetetsföreningen genom det anslag, som möjliggjorde kursens genomförande. Det hade emellertid icke varit möjligt att ge den dess omfattning och form utan betydande ekonomiska bidrag såväl från Nordiska museet som från Riksantikvarieämbetet.

Genom kursledningens försorg kunde nu på olika vägar omkring 75 % av kursdeltagarna erhålla ett mindre stipendium såsom bidrag till täckande av kostnaderna för resor och uppehälle. Av de återstående kursdeltagarna torde flera ha erhållit understöd från sina respektive hembygdsföreningar. Många deltagare ha dock betalat allt själva utan understöd från något håll.

För att icke avvika från formen för tidigare folkuniversitetskurer erhöll även denna ett namn, som samtidigt utgjorde en innehållsförklaring eller ett motto, nämligen "Traditionen och det moderna samhället", vilket även var titeln på den föreläsning, med vilken Nordiska museets styresman inledde kursen.

Sedan 1947 års folkuniversitetskurs avslutats, tillställdes samtliga deltagare en rundfråga, i vilken de ombådos att mot bakgrunden av färsk erfarenheter framställa önskemål eller synpunkter på kursens program och uppläggning. Härvid framkommo åtskilliga förslag till ämnen och arbetsformer, vilka vid 1949 års kurs kunde utnyttjas.

Kursdeltagarna bestodo huvudsakligen av tre olika kategorier,

nämligen representanter för landets hembygdsföreningar, Riksantikvarieämbetets ombud och Nordiska museets upptecknare. I åtskilliga fall har givetvis en och samma person förenat två och undantagsvis alla tre av dessa egenskaper. Alla kategorierna förenas emellertid av ett gemensamt huvudintresse, nämligen att inom sitt lokala område företräda kulturminnesvården och folklivsforskningen. Genom att representanter för de olika intresseriktningarna sammanträffade under kursen, ha deras synpunkter på arbetsuppgifterna vidgats och genom det intima samarbetet mellan Nordiska museet och Riksantikvarieämbetet vid kursens genomförande, ha de frivilliga medarbetarna själva fått erfara de värdefulla resultat som kunna uppnås genom ett gemensamt uppträdande av de centrala institutionerna på detta område.

Det vore omdömeslöst att tro, att en kurs på 5 dagar skulle kunna vara ägnad att sprida lärdom och bibringa kursdeltagarna en större kvantitet vetande. Det skulle troligen inte heller stå i kursdeltagarnas makt att tillgodogöra sig en bråkdel av kunskapsstoffet, om man försökte att endast medelst föreläsningsmetoden lära ut kulturhistoria.

Från kursledningens sida avsåg man att föreläsningarna i främsta hand skulle inrikta deltagarnas intresse på olika aktuella problemställningar, framför allt på sådant som möter dem i deras frivilliga arbete i kulturminnesvårdens tjänst ute i bygderna.

Programmet hade därför följande utseende. Måndagen den 27 juni föreläste professor Andreas Lindblom om "Traditionen och det moderna samhället". Under eftermiddagen voro deltagarna uppdelade på smärre grupper, som under några timmars tid fingo studera Skansens hus och gårdar under ledning av intendenterna Andrén, Bengtsson, Nylén och von Schoultz samt amanuensen Tunander. Med hänsyn till att åtskilliga kursdeltagare färdats i sittvagn föregående natt gjordes programmet mindre tungt denna första dag med endast en föreläsning före lunch och rörliga demonstrationer på eftermiddagen.

För att de olika kategorierna bland kursdeltagarna skulle få del också av mera speciella problem inom vederbörandes intresse-

område hade de tvenne eftermiddagar uppdelats på sektioner, varvid den ena gruppen i Riksantikvarieämbetets regi fick studera fornminnesproblem, medan den andra gruppen i Nordiska museet uppehöll sig vid kulturhistoriska frågor.

Tisdagen den 28 juni höll förste antikvarien K. A. Gustawsson föreläsning om "Det svenska kulturlandskapet" och intendenten Mats Rehnberg om "Hembygdsgårdarna och verkligheten". De arkeologiskt intresserade fingo på eftermiddagen höra museilektor C.-A. Moberg skildra "Er bygd i Antikvariskt-topografiska arkivet och Historiska museet" och antikvarie P. O. Westlund redogöra för "Ruiner ovan och under jord". Samtidigt höll i Nordiska museet förste intendenten Albert Eskeröd en föreläsning om "Byn som samhälle förr och nu", varjämte intendenten Anna-Maja Nylén uppehöll sig vid problemet "Vad är folkdräkt".

Vid tidigare kurser hade det visat sig, att de timmar som anslagits för demonstrationer alltid överskredos och vållade rubbningar i programmet. Denna gång voro därför museibesöken förlagda till aftnarna, då man hade obegränsad tillgång till tid. Den 28 juni på kvällen fingo kursdeltagarna sålunda under flera timmars tid tillfälle att bese Historiska museet under ledning av riksantikvarien Martin Olsson, professor Birger Nerman, förste antikvarierna N. L. Rasmusson, K. A. Gustawsson och Mårten Stenberger, antikvarierna Sverker Janson, Olle Källström, Erik B. Lundberg, Monica Rydbeck och P. O. Westlund, museilektor C.-A. Moberg och amanuensen Dagmar Selling.

Onsdagen den 29 juni gjordes ett avbrott i raden av katederföreläsningar genom att hela kursen i omnibussar reste till Uppsala och Gamla Uppsala. På vägen dit gjordes uppehåll vid ett typiskt uppländskt bygravfält vid Järvaområdet samt vid Kung Nordians hög i Norrsunda. I Uppsala rullade bussarna ända upp till Slottet, varifrån man till fots gick ner genom staden och bl. a. besökte domkyrkan och Linnéträdgården i Svartbäcken.

I Gamla Uppsala var det givetvis högarna och kyrkan som stodo i förgrunden för intresset. Som färdledare fungerade

förste antikvarien K. A. Gustawsson, antikvarien Sverker Janson, museilektor C.-A. Moberg och författaren till denna redogörelse.

Vid inbjudan till kursen erbjödos kursdeltagarna att själva hålla kortare föredrag som inledning till diskussioner. Endast ett par mera allmänna dylika föredrag kunde beredas plats i programmet, nämligen av direktör D. Medeen, Danderyd, om hembygdsföreningens arbete på platsen, samt lantbrukaren Paul Olsson, Västra Ämtervik, om erfarenheter och synpunkter från uppteckningsarbetet.

På eftermiddagen företogo de arkeologiskt intresserade en utflykt "Med förortsbana till forntiden" och besågo en del gravfält i Ängby villastad under ledning av förste antikvarien K. A. Gustawsson och museilektor C.-A. Moberg. På Nordiska museet föreläste samtidigt förste intendenten Gösta Berg om "Folklivsforskning och kulturminnesvård före Hazelius", varefter Nordiska museets filmer "Kryckeståt" samt "Älgjakt i Dalarna" förevisades.

På aftonen samlades deltagarna i Nordiska museet och besågo i grupper olika avdelningar av Nordiska museet. Som ciceroner fungerade därvid intendenterna Andrén, Bengtsson, Lagerquist, Lundwall, Nylén, Rehnberg och von Schoultz samt amanuens Tunander och kandidat Hallerdt.

Fredagen den 1 juli var kursens sista dag. Då man kunde beräkna, att deltagarna nu började bli lite trötta, upptog programmet på förmiddagen inga föreläsningar utan endast visuell undervisning i det att olika filmer förevisades, bl. a. Nordiska museets film "Svedjebruk" och Riksantikvarieämbetets film "Hur vår forntid räddas". Dessutom lät en av kursdeltagarna förevisa en amatörfilm, upptagen genom en hembygdsförening på Öland.

På eftermiddagen hade föreläsningarna gjorts kortare, 20 à 30 minuter, för att inte verka tröttande. Dessa föreläsningar utgjorde i olika avseenden en avslutning och sammanfattning av vad som tidigare behandlats under kursen. Museilektor Moberg talade om "God hjälp och försuttna tillfällen", intendenten Rehnberg om "I sista minuten — innan traditionerna dött ut"

och antikvarien Sverker Janson om "Hur långt räcker våra resurser".

I den moderna undervisningen är man helt på det klara med att det talade ordet, föreläsningar av olika slag, är den undervisningsform, som är den minst effektiva. I en kurs av detta slag, där deltagarnas ålder, utbildning, intressen m. m. äro så skiftande, torde emellertid andra former vara ganska svår genomförbara. Det gällde därför att få föreläsningarna så effektiva som möjligt, vare sig de ägde rum i museisalarna eller i katedern med hjälp av ljusbilder, färgbilder el. dyl. Dessutom måste deras antal och placering i dagens program ske med hänsyn till deltagarnas absorberingsförmåga.

Avsikten med föreläsningarna var främst att sätta tankeverksamheten i rörelse och att utgöra inledningar till diskussioner. Efter varje föreläsning var i programmet särskild tid reserverad, aldrig under 45 minuter, för diskussion. Deltagarnas egna föredrag voro på samma sätt avsedda som diskussionsinledningar och den sista dagen var en särskild diskussionstimme annonserad i programmet, varvid vem som helst fick fråga om vad som helst.

Detta utrymme för diskussioner visade sig utgöra det mest positiva inslaget i programmet. Samtliga diskussionsperioder begagnades, och flera gånger måste diskussionen avblåsas eller uppskjutas till längre fram för att programmets tider skulle kunna hållas. Härvid fingo många kursdeltagare direkta svar på sina frågor, och åhörarna kunde få problemen belysta ur betydligt flera och ofta mera konkreta synpunkter än vad enbart föreläsningar kunde givit. Huvudsaken var alltså de timplånga samtalen dagligen mellan vetenskapsmännen och deras frivilliga medhjälpare ute i bygdena.

En icke obetydlig del av värdet med en kurs av detta slag är den anda och stämning som råder och det kamratskap som utbildas mellan kursdeltagarna och kursledningen. Genom flera samkväm understöddes detta inslag i kursen. Redan första dagen bjöd Nordiska museet alla till gemensam lunch på Skansen. Vid middagen var det Kursen som stod för värdskapet, och redan första dagen torde de flesta blivit goda vänner genom det fria

umgänget vid dessa tillfällen. Tisdagen den 28 juni kunde man åter råkas kring matbordet, då Riksantivarieämbetet efter vandringarna i Historiska museet bjöd på supé i ämbetslokaler. Under Uppsalafärden samlades man till gemensam lunch i Domtrappkällaren och till kafferep på Odinsborg, och kursen avslutades den 1 juli med en subskriberad middag på Hälsingegården, där Skansens spelmän utförde taffelmusiken, medan kursdeltagarna bänkades kring långborden på gårdsplanen.

Av de omkring 100 kursdeltagarna utgjorde det kvinnliga inslaget endast omkring 10 %. Den äldsta deltagaren var 78 år och den yngsta 33 år. En granskning av kursdeltagarnas ålder visar följande siffror:

över 70 år	10 %	40—50 år	24 %
60—70 „	28 %	33—40 „	4 %
50—60 „	34 %		

Kursdeltagarna representerade ett flertal yrken från lantarbetare och metallarbetare till godsägare och prostar. Den största gruppen utgjorde skolfolket, rektorer, kantorer och framför allt folkskollärare, vilka tillsammans utgjorde icke mindre än 35 %. I mycket stor utsträckning beror detta dels på de allmänna kulturella intressena hos denna kategori, men även på deras ekonomiska ställning och kanske framför allt på deras sommarledighet.

Lantbrukarna, som enligt registren över institutionernas frivilliga medarbetare äro ett mycket stort antal, utgjorde endast 10 % av kursdeltagarna, beroende på svårigheterna att skaffa ersättare i arbetet. Arbetare av olika kategorier, såsom lant-, metall-, skogs-, måleri- m. fl. grupper, utgjorde sammanlagt knappt 10 %, vilket i hög grad berodde på att dessa samhällsgrupper i mycket liten utsträckning själva kunna välja semester-tid utan måste uttaga den, då industrien har total semester för alla anställda. Präster och frikyrkliga pastorer utgjorde sammanlagt 9 %. Förmän såsom vaktmästare, skogvaktare, postmästare etc. uppgingo till 7 %. Affärsmän och handlande utgjorde sammanlagt omkring 10 %. De övriga tillhörde

skiftande kategorier, varvid de 10 % kvinnliga deltagarna representerade lantbrukare och olika borgerliga yrken.

Att 18 % voro över pensionsåldern och 35 % folkskollärare beror främst på att de pensionerade eller äldre personerna samt skolfolket med sin sommarledighet bättre förfogar över sin tid. Det är emellertid så mycket mera glädjande att närmare hälften av deltagarantalet var personer, som offrat sin fritid och pengar på att utbilda sig till att bättre kunna tjäna den lokala eller centrala kulturminnesvården.

Man kan inte ta miste på det mycket starka intresse för kulturminnesvården, som flertalet av kursdeltagarna hyste. De flesta ha även utfört en värdefull gärning inom olika grenar av detta arbetsfält. Av naturliga skäl har det personliga intresset i övervägande grad varit inriktat på den egna bygden, som därför fullt naturligt någon gång kommit att överdimensioneras i vederbörandes föreställningsvärld. Det sätt på vilket alla under den korta kursen villigt läto sina vyer vidgas visar bäst, att även ett sådant lokalt intresse lätt kan få en allmännare syftning.

Det är fullt förklarligt, att det många gånger visade sig att äldre vetenskapliga teorier och resultat voro bättre kända och omfattade än nyare rön, dels beroende på att ett så stort antal var äldre personer, men dels även på att det ofta dröjer en avsevärd tid, innan forskningens senaste resultat få tillräcklig spridning, ens bland de mest intresserade lekmännen. Detta beror i hög grad på avsaknaden av litteratur och upplysning av olika slag. Det visade sig vid alla diskussioner, att man kände ett starkt behov av att i lättillgänglig litteratur få del av den kulturhistoriska forskningens nya landvinningar. Vad som framlägges i doktorsavhandlingar eller specialuppsatser i vetenskapliga skriftserier förblir alltför länge tillgängligt endast för forskarnas trängre krets. Att vid sidan av kurser av detta slag verka för framställningen av god och vederhäftig upplysningslitteratur synes därför höra till de angelägnaste uppgifterna för våra kulturminnesvårdande institutioner.